

RESTAURATIE VAN DE SINT- NIKLAASKERK

In de voorbije decennia werd er veel onderzoek verricht in het kader van de restauratie van de Gentse Sint-Niklaaskerk. Dit document is een stand van zaken en geeft uitgebreid informatie over de restauratiecampagnes door de eeuwen heen. De restauratie is vandaag nog steeds aan de gang.

Indien u dit document gebruikt voor verder onderzoek, verzoeken wij de volgende referentie op te nemen:

Restauratie van de Sint-Niklaaskerk, Sophie Anseeuw i.o.v. VZW Vrienden van de Sint-Niklaaskerk © 2014

De Restauratie

Vele malen werd de Sint-Niklaaskerk het slachtoffer van vernietiging, zowel van menselijke als van natuurlijke oorsprong. Om die redenen heeft de kerk een lange geschiedenis van bouwen en verbouwen achter de rug, diverse ingrepen die haar huidige uitzicht mee bepalen.

De 16de eeuw: de eeuw van de Beeldenstorm

Er waren reeds bij de voltooiing van de kerk structurele problemen waardoor er ijzeren trekkers in het schip en de toren werden geplaatst. Dit mocht weinig baten, want in het midden van de 16de eeuw moesten opnieuw herstellingswerken worden uitgevoerd. Bovendien kwamen er steeds meer klachten over de bedenkelijke toestand van de kerk die “ter ruine” ging door “caduciteit” en stormschade.

De 16de eeuw wordt gekenmerkt door diverse godsdienststoebelen. De calvinistische kritiek op de verafgoding van beelden draaide in de Nederlanden uit op een hele reeks van verwoestingen: de Beeldenstorm. Kerken, kapellen, abdijen, kloosters, samen met de beelden, altaren, doopvonten, portalen, orgels, ... alles moest eraan geloven. In 1566 sloeg ook in Gent het noodlot toe. De kroniekschrijver Marcus Van Vaernewyck zag alles gebeuren en schreef dit neer. Over de Sint-Niklaaskerk zei hij: “...daer wart ooc al omverre ghesmeten”. De verwoestingen waren aanzienlijk, de psychologische schade achteraf des te meer.

De ellende bleef ook voortduren tijdens het korte calvinistische bewind (1578-1584) en de vervolgingen van de Contrareformatie. Kerken en kloosters werden leeggehaald, kregen een andere bestemming of werden verwoest. Hoewel er in de Sint-Niklaaskerk enkele herstellingswerken aan benedenkerk, toren en transept werden doorgevoerd, verkreeg ze in 1580 de functie van paardenstal.

Gelukkig keerde de kalmte terug na de benoeming van Alexander Farnese tot landvoogd van de Nederlanden (1584). De benedenkerk werd gezuiverd, hersteld en opnieuw gewijd. Het koor was meer beschadigd en het duurde dan ook lang vooraleer het in zijn oorspronkelijke toestand werd gerestaureerd. Om de stabiliteit extra te verzekeren werden steeds meer vensteropeningen dichtgemetseld. Het verval van de buitenzijde was niet meer te camoufleren en men ondernam diverse noodingrepen aan de torens, daken en gewelven opdat de Sint-Niklaaskerk zo snel als mogelijk opnieuw haar oorspronkelijke functie zou kunnen beoefenen.

De 17de eeuw: de eeuw van Nottingham

De bouwwerkzaamheden kenden hun piek in de 17de eeuw. Het zijn eerst vooral herstellingswerken aan de structuur. Zo werden de luchtbogen en de toren verstevigd en werd wind- en stormschade aangepakt. Naderhand vonden grotere werken plaats. In de jaren 1630 bouwde men een nieuwe sacristie en in 1640 werden vijf woonhuizen tegen de noordzijde van de kerk opgetrokken.

Onder het pastoraat van Roger Nottingham (van 1656 tot 1691) werd de Sint-Niklaaskerk aangepast aan de nieuwe barokstijl. Zijn liberale ideologie was de basis voor een grote "schoonmaak" in het interieur. Typische barokelementen zoals guirlandes, toortsen, obeliskken, krulmotieven, balusters en gebroken frontons, werden in vaak volumineuze beeldengroepen opgenomen. Dynamiek was hét basisbegrip voor elke verandering. Onder het toezicht van de pastoor werden ook belangrijke structurele verbouwingen uitgevoerd. Een grote ramp lag hiervan aan de grondslag. Tijdens een storm op 1 oktober 1673 was de torenspits immers gescheurd. Hij werd afgebroken en vervangen door het stompe dak dat zijn uitzicht definitief veranderde. Wat de binnenwerken betreft werd in 1658 de lantaarntoren halverwege met een kruisribgewelf gesloten. Dit moest een einde maken aan neervallende stenen en glas bij stormweer. De gewelven van de zuidelijke zijbeuk werden eveneens gesloopt en herbouwd. Een laatste zorg was het opstijgend vocht. Om verdere ellende in de kerk te voorkomen startte men vanaf 1662 dan ook met de verhoging van het vloerpeil. Tegen het einde van zijn ambtstermijn liet Nottingham de barok andermaal gelden in het majestueuze westportaal aan de Korenmarkt. De lichtheid van de gotische structuur ging

verloren en maakte doorheen de 17de eeuw plaats voor de plechtige monumentaliteit die de kerk tot op vandaag kenmerkt.

De 18de eeuw: de eeuw van verdere teloorgang

Onder het Oostenrijks bewind kenden de Zuidelijke Nederlanden een tijdperk van welstand. In deze periode richtte men zich op de industrie. De daardoor rijk geworden handelaars waren dan ook de weldoeners voor de uitvoering van gebouwen. De stedelijke en kerkelijke kringen kwamen hierbij slechts op de tweede plaats. Ten gevolge daarvan werden er vooral burgerlijke gebouwen opgetrokken en/of gerestaureerd.

Er deed zich bovendien een opkomende ontkerkelijking voor, die onder keizer Jozef II extra in de verf werd gezet. De kerk werd ondergeschikt gemaakt en moest in dienst staan van de Staat. Verschillende edicten moesten de kerkelijke macht vernietigen. In 1790 werd het Oostenrijkse bewind door keizer Leopold II van Pruisen in de kiem gesmoord. Na zijn dood vielen de Fransen de Zuidelijke Nederlanden binnen, waardoor de hoop op beterschap verloren ging. Het daaropvolgende Franse bewind was voor de bevolking een ware angstdroom. Alle formele tekenen van devotie werden verboden, reguliere congregaties afgeschaft en alle bezittingen in beslag genomen. Ten slotte verplichtte de wet van 5 september 1797 de geestelijken een eed van haat af te leggen tegenover het koningschap en trouw te zweren aan de republiek. Wie weigerde, werd gedeporteerd.

Gedurende deze ontwikkelingen werden er aan de Sint-Niklaaskerk toch enkele herstellings- en verbouwingswerken doorgevoerd, maar deze waren een noodzakelijk kwaad voor het aftakelende monument.

De 19de eeuw: de eeuw van woorden

De 19de-eeuwse romantiek wakkerde de interesse voor historische gebouwen aan, ook voor de Sint-Niklaaskerk, wat resulteerde in restauraties en herstellingswerken. De toenmalige Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten vroeg in 1840 aan August Van Lokeren en Jules de Saint-Genois om een rapport op te maken over de situatie van de kerk. Waarschijnlijk kende dit geen gevolg, want in 1852 stelde Kervyn de Volkaersbeke een verslag op. Daaruit bleek de toestand zo kritiek dat zelfs bouwdelen verwijderd moesten worden om de toevallige voetganger te beveiligen tegen vallende stenen.

Echte bekommernis kwam er evenwel pas in de tweede helft van de 19de eeuw, onder invloed van neogotische restauratiearchitecten. Toch is het wachten tot de 20ste eeuw alvorens voorstudies en ontwerpen daadwerkelijk in restauratiecampagnes werden omgezet.

De 20ste eeuw: de eeuw van daden

Het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw speelden een belangrijke rol voor het hedendaagse uitzicht van de Sint-Niklaaskerk en haar omgeving. Onder meer burgemeesters Hippolyte Lippens (van 1882 tot 1895) en Emile Braun (van 1895 tot 1921) wilden Gent als grootstad laten overkomen. Onder dit motto werd dan ook de Gentse Kuip gesaneerd.

Gelijk met de moderniseringswerken van de stadskern werd ook de herwaardering van de historische gebouwen beklemtoond. Omdat de monumenten een nadrukkelijke plaats in de stad moesten krijgen, werden de straten verbreed. In het kader van de uitbouw van de Cataloniëstraat, de Korenmarkt, de Korte Ridderstraat, het Gouden Leeuwplein en Klein Turkije, werden omstreeks de eeuwwisseling de huizen rondom de Sint-Niklaaskerk onteigend. Samen met deze werken werd ook de Sint-Niklaaskerk zelf ontmanteld.

Na jarenlange discussies kwam er in 1936 een doorbraak in de restauratiegeschiedenis van de kerk. De vzw Vrienden van de Sint-Niklaaskerk zag het levenslicht en stelde als pleitbezorger van dit grandioze gebouw een totaalrestauratie als doel voorop. Alvorens men de constructiewerken kon starten werd vanuit de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) de opmaak van een grondige archeologische studie verplicht. De gerenommeerde prof. dr. Firmin de Smidt werd hiervoor aangesteld terwijl prof. ir. Felix Riessauw instond voor het stabiliteitsonderzoek.

Tussen 1963 en 1986 werden onder leiding van architect Adrien Bressers de stabilisatie, consolidatie en restauratie van de vieringtoren, het transept en het koor doorgevoerd. Met het kerkschip startte men in 1988. Het zijn ellenlange herstelcampagnes die om budgettaire redenen op hun beurt weer in deelcampagnes werden onderverdeeld. Dit vormt op zich een aparte en fascinerende geschiedenis van de diverse restauratievisies in onze contreien. Bij de aanvang van de werken was men er immers stellig van overtuigd dat de natuurlijke materialen naakt gelaten moesten worden. Een “eerlijke architectuur” was de basis voor talrijke “harde” restauraties waar ook de Sint-Niklaaskerk niet aan ontsnapte. Nochtans is er geen enkel ogenblik in de geschiedenis geweest waarop de natuursteen zichtbaar was. Men stond niet schuchter tegenover kleur. Oker, wit, rood, blauw tot zelfs zwart behoorden tot het kleurenpalet van de vermaarde ambachtslieden. In diverse patronen en met valse voegen zorgden zij steeds voor de opsmuk van de kerk.

Hoewel het Charter van Venetië reeds in 1964 haar ingang kende, was het pas vanaf de jaren 1990 dat een “zachte” restauratievisie werd nagestreefd.

De 21ste eeuw: de eeuw van uitdagingen

In de Sint-Niklaaskerk is de overgang van de ene naar de andere restauratieopvatting perfect zichtbaar in het exterieur en interieur. Waar men vroeger eerder voor een archeologische restauratie opteerde, waarbij alle sporen van vroegere transformaties blijvend zichtbaar werden gehouden, wordt recenter een beredeneerde keuze gemaakt. Het kerkschip werd bijvoorbeeld 130 centimeter verlaagd, tot het grondpeil van de 14de-eeuwse Sint-Niklaaskerk. Kleur is tegenwoordig hét kernbegrip in de restauratiepraktijk. Uiteraard niet zomaar een kleurtje, wel de goed overwogen reconstructie van authentieke lagen en geometrische vormen.

Momenteel wordt de laatste hand aan de restauratie van het schip gelegd. De zuidelijke zijbeuk wordt in de toekomst aangepakt, ook de restauratie van het westportaal is voorzien en een reconstructie van het doksaal. Verder gaat er veel

aandacht naar de meubelrestauratie, een heuse uitdaging!

Tegenwoordig pleit men doorgaans voor een preventieve erfgoedzorg. Maar de verwijdering van de meeste meubels en de daaropvolgende verwaarlozing hebben dwingend geleid tot restauratievoorstellen. Ze behoren tot de uitrusting van het monument en zijn dus onroerend door hun bestemming. Daardoor wordt voor een zachte restauratie geopteerd, die uiteraard niet de blijvende instandhouding garandeert. Daarom is geregeld onderhoud in de toekomst verplicht. Het betreft niet louter afstoffen van het meubilair, maar evenzeer de bevordering van gunstige omgevingskwaliteiten. Door de veranderde cultuur is een

onderbouwd herbestemmingsplan eveneens noodzakelijk, maar uiteraard met blijvend respect voor de waarden, de kwaliteiten en de context. Dit zijn grootse plannen en dus ondersteunen de Vrienden onvermoeid de toekomst van hun kerk!

Foto 1: De Beeldenstorm (1566) © M. Boone, Gent: stad van alle tijden, 2010

Foto 2: De Sint-Niklaaskerk door Vermeersch en Fourmois (1838) © Stad Gent, De Zwarte Doos, [Atlas Goetghebuer](#), Lade 82, nr. 5a, Sint-Niklaaskerk

Foto 3: De Sanering van de Gentse kuip door Armand Heins (1896) © Sophie Anseeuw, 2013

Foto 4: De 'harde' restauratiepraktijk © Jan De Block, 2009

Foto 5: De 'zachte' restauratie in het schip © Jan De Block, 2010